

GAR JAFOKIM, GAR VAFO ...

Yoqubova Muhayyo Nasibjon qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

O'zbek tili va adabiyoti ta'limi yo'nalishi o'zbek tili va adabiyoti magistranti

E-mail: muhayyoyoqubova085@gmail.com

Annotatsiya: mazkur maqolada Alisher Navoiyning "Xazoyin ul-maoniy" to'plami tarkibiga kiruvchi "Favoyid ul-kibar"dagi 344-g'azal tahlili keltiriladi. Unda shoirning bu g'azalni nima maqsadda yozgani, qanday ma'nolarni anglash mumkinligi to'g'risida fikrlar aytiladi.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, g'azal, qofiya, radif, raviy, "Xazoyin ul-maoniy", "Favoyid ul-kibar", vazn, tazod, tashbeh, iyhom.

Alisher Navoiyning "Favoyid ul-kibar" devonidan olingan 344- ushbu g'azal ishqiy mavzuda yozilgan bo'lib, jami yetti baytdan iborat. Qofiyalanishi a-a, b-a, d-a, c-a tarzida qofiyalangan. Qofiyadosh so'zlari: dilistonim, jonim, yonim, sarvi ravonim, badgumonim. Qofiyadosh so'zlardan keyin qo'shimcha kelgani uchun mutlaq qofiya turiga kiradi. Radifi "sen mening" tarzida berilgan bo'lib, ikki va undan ortiq so'z berilsa, yoyiq radif yoki murakkab radif deyiladi. Raviy, ya'ni tirgak tovush "n" undoshi hisoblanadi.

Birinchi bayt:

Gar jafo qil, gar vafokim, dilistonim sen mening,

Gar meni o'ltur vagar turguzki, jonim sen mening.

Nasriy bayoni: Ushbu bayt yorga murojaat tarzida yozilgan bo'lib, garchi, menga jafo qilsang ham, vafo qilsang ham, sevgilim sensan, yoki meni o'ldirib tiriltirsang ham jonim sen bo'lib qolaverasan. Matla'(g'azalning dastlabki bayti shunday ataladi)danoq anglashiladiki, g'azal Allohga atab yozilgan. Demoqchiki, bizni tiriltirguvchi ham, jonni oluvchi ham Allohning o'zi ekanligiga ishora bor. Musulmonlarning muqaddas kitobi "Qur'oni Karim"dagi " Baqara" Surasining 28-oyatida ham shunday oyat keltiriladi:

"Allohga qanday kufr keltirasizlar? Va holbuki, jonsiz edingiz. U sizga jon berdi, so'ngra joningizni oladi va yana tiriltiradi va sizlar unga qaytajaksizlar".

Yuqorida keltirilgan oyatdan ham ko'rinib turibdiki, g'azal orifona g'azallar sirasiga kiradi.

Baytda takrir san'atidan unumli foydalanilgan, takrir—so'zlarning takrorlanishiga asoslangan she'riy san'at turi hisoblanadi. Bunda "gar" so'zi to'rt o'rinda qo'llanadi. "Vagar" so'zi va+agar so'zlarining qisqargan shakli hisoblanadi. Shu bilan birgalikda tazod(o'zaro zid ma'noli so'zlarni qo'llash) san'ati jafo va vafo so'zlari natijasida

yuzaga kelgan.

Ikkinchi bayt:

Xohi ra'no qad bila borgil yonimdin jilvagar,

Xohi kel qoshimgakim, sarvi ravonim sen mening.

Bu baytga kelib shoir mashuqasining qad-u qomati, yurish-turishi haqida yozadi.

Nasriy bayoni: agar sen mening oldimdan go'zal qomating bilan ketsang ham, yana yoniga qaytib kelsang ham, sarvi ravon, ya'ni go'zal yurishli Sevgilim bo'lib qolaverasan.

Bu baytda ikki o'rinda tanosub(bunda ma'nosi bir-biriga yaqin so'zlardan foydalaniladi)san'ati mavjud. Ra'no qad va sarvi ravon so'zlari, yonim va qoshim so'zlari orqali yuzaga kelgan.

Uchinchi bayt:

Ko'nglum ichra sensenu ishqing ne dey holim senga,

Chun bu yanglig' mahrami rozi nihonim sen mening.

Ko'nglumda faqat sening ishqing borligi uchun men o'z ishqimni senga qanday aytay? Hammadan yashiradigan sirdoshim sensan, degan ma'no mujassam.

Odatda, har bir musulmonning Alloh bilan yashirin suhbat bor. Masalan, boshiga kulfat kelsa ham, shodlik kelsa ham. Bu suhbatni faqat banda va Alloh biladi. Bu bayt ham xuddi shunga ishora tarzida yozilgan.

To'rtinchi bayt:

Jilva aylab har zamon, afg'onu ohim qilma ayb,

Ham sen-o'q chun boisi ohu fig'onim sen mening.

Har zamonda jilva qilib kelib, mening faryodlarimni ayblama, barcha oh-fig'onlarimning sababchisi sensan. Bundan chiqdi, go'zal mashuqa har safar o'zining sarvdek qomatini jilva qilib kelganda, mashuqaning faryodi ko'kka yetadi.

Shunga o'xshash misrani Lutfiyning mashhur "Xoh inon, xoh inonma" g'azalida ham uchratishimiz mumkin:

Hijron kechasi charxi falakka yetar, ey moh,

Ohi saharim, xoh inon, xoh inonma.

Ushbu ikkala baytda ham oshiqqlar mashuqasining visoli, ularning hajrida qilgan faryodlari haqida oshiqona tashbehlar beriladi.

Beshinchi bayt:

La'lidin bir-ikki so'z mazkur qil, ey xasta jon,

Bori bu bir-ikki damkim, mehmonim sen mening.

Ushbu baytda yorga murojaat qilinadi, uni "xastajon" deb aytadi va la'l toshidek qip-qizil labidan bir-ikki og'iz so'z eshitishni va shu shularni aytish uchun uyida mehmon bo'lishini xohlaydi.

Bu baytda "bir-iki" so'zlarining ikki misrada takrorlanib kelishi takrir san'atini yuzaga keltirgan.

Oltinchi bayt:

Telbaldin garchi rad qilding meni, lek anglag'il
Kim, pari ruxsoralardin tanlag'onim sen mening.

Sening hajringda telba bo'lgan oshiqning barchasi bilan birgalikda meni rad etding, lekin shuni anglaginki, barcha pariuzlilarning ichida tanlaganim sensan. Baytda tazod san'ati mavjud, ya'ni "rad qilding" va "tanladim" so'zlari o'zaro zid ma'noda qo'llangan.

Yettinchi bayt :

O'ldi mehringdin Navoiy, bevafo debsen ani,
Ertagi nozuk mizoji badgumonim sen menng.

Sen Navoiyni mehringdan o'ldi deb, uni bevafolikda ayblaydigan, ta'bi nozik, yomon xayollarga boradigan sensan, deydi.

E'tibor bering, mashuqa oshig'ini bevafo deb unga tuhmat qilsa, oshiq, ya'ni lirik qahramon uni koyimaydi, undan xafa bo'lmaydi, shunchaki, uni yomon xayollarga borguvchim, deb erkalab qo'yish bilan kifoyalanadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Navoiyning barcha g'azal, qit'alari bir-biridan go'zal, bir biridan sermazmun. Har bir g'azalxonlik uchun hayot yo'llarida dasturulamal bo'lishga arzigulik buyuk bir san'at asari deyish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Навоий Алишер. МАТ. 20 томлик. 3-том. Фаройиб ус-сиғар. -Т.: Фан, 1988. – Б.613.
2. Навоий Алишер. МАТ. 20 томлик. 4-том. Наводир уш-шабоб.-Т.: Фан, 1989. – Б.557.
3. Навоий Алишер. МАТ. 20 томлик. 5-том. Бадоеъ ул-васат. -Т.: Фан, 1990. – Б.541.
4. Навоий Алишер. МАТ. 20 томлик. 6-том. Фавойид ул- кибар. -Т.: Фан, 1990. 199-бет. –Б.564.
5. N. Komilov. Ma'nolar olamiga safar. T.. Tamaddun. 2012
6. P.Shamsiyev. S. Ibrohimov. Navoiy asarlari lug'ati. G'. G'ulom. 1973
7. N. Komilov. Tasavvuf. T.. O'zbekiston. 2009.
8. Ishaqov. Navoiy poetikasi. "Fan" 1993.
- 9.Navoiy, Alisher. 1999. Xamsat ul-muttahayyirin. Mukammal asarlar to'plami. – T.: Fan. – B.224. (20 tomlik, 15-tom)
- 10.Navoiy, Alisher. 1993. Saddi Iskandariy. Mukammal asarlar to'plami. – T.: Fan. – B.727. (20 tomlik, 11-tom)
11. B. To'xliyev. Navoiy g'azallari. Bayoz. 2014
12. N. M. Saidova. G'azal tahlilining o'ziga xos xususiyatlari. Boshlang'ich ta'lim sifat va samaradorligini oshirish strategiyasi: innovatsiya, ilg'or tajribalar (Xalqaro ilmiy konferensiya materiallari) 20-sentabr, 2021-yil.
13. <https://fayllar.org> > navoiy-gazallari...Navoiy gazallarining goyaviy-badiiy talqini.
14. <https://cyberleninka.ru> > article > na... NAVOIY-FONIYNING TURKIY VA FORSIY G'AZALLARIDA BADIY MAHORAT MASALASI